

Vladimir Kara-Moerza, of het eeuwige kamp

Berichten uit strafkolonie nr. 6

De Russische journalist en politicus Vladimir Kara-Moerza zit net als oppositieleider Aleksej Navalny opgeborgen in een isoleercel in Siberië. Hoe de Russische autoriteiten ook proberen hem te laten zwijgen, zijn stem blijft klinken op nieuwssites en sociale media. **Paul Alexander**

De rechtbank in Moskou heeft net een videoverbinding tot stand gebracht met de strafkolonie in de regio Omsk. Op het beeldscherm verschijnt politieke gevangene Vladimir Kara-Moerza (42). Hij staat in gevangenenstue in een kale ruimte achter tralies. Het is zijn eerste teken van leven sinds hij ruim een maand eerder vanuit zijn Moskouse gevangenis op transport is gezet. Al die tijd verkeerden familie en vrienden in het ongewisse over zijn lot. Totdat het bericht kwam dat ze hem vasthielden in de isoleercel van strafkolonie nr. 6 in het Siberische Omsk.

Voor aanvang van de zitting krijgt Kara-Moerza kort de gelegenheid om met de aanwezige vrienden in de Moskouse rechtszaal te spreken. 'Ik maak het naar omstandigheden goed', zegt hij. Er is verwarming in zijn cel, een bijzonderheid. Het is dus niet stervenskoud, wat doorgaans het geval is. Hij vertelt over zijn transport. Hij kreeg een eigen coupé. 'De reis duurde drie weken. Dat is korter dan Fjodor Michailovitsj er destijds over deed.' Hij doelt op de Russische schrijver Dostojevski die in 1872 ook naar een strafkamp nabij Omsk werd overgebracht.

Zijn vrienden weten: een gevangene zal altijd het positieve benadrukken om de omgeving niet nog eens extra ongerust te maken. In hun vragen klinkt bezorgdheid door. Krijgt hij genoeg te eten? Geven ze hem 's nachts wel een deken? 'Je bent in een situatie beland die je normaal vanuit je roeping als historicus juist bestudeert', merkt een van zijn vrienden in de zaal op.

Kara-Moerza kan er vanuit de Siberische cel wel om lachen en wijst er ter illustratie op dat hij precies hetzelfde gevangenenstue draagt als Aleksandr Solzjenitsyn op de beroemde foto van diens vrijlating in 1953. Want inderdaad, hij maakt al een kleine twee decennia uitvoerig studie van de geschiedenis van de dissidentenbeweging en de repressie in de sovjettijd. Op YouTube staat *They Choose Freedom*, zijn documentaire uit 2006 waarin hij oud-dissidenten interviewt over hun kampervaringen. In krantenartikelen schreef hij keer op keer over de aard van de staatsterreur en de wonden van het verleden die doorwerken

in het heden. En nu zit hij zelf al bijna twee jaar vast en ondervindt hij aan den lijve het leven in Ruslands kampstelsel.

Rusland doet er alles aan om de critici van het regime en de oorlog in Oekraïne zo ver mogelijk weg te stoppen. Oppositieleider Aleksej Navalny arriveerde vlak voor de kerst in het strafkamp in het arctische dorp Charp en werd na een korte quarantainetijd onmiddellijk in de isoleercel gezet. 'De gedachte dat Poetin tevreden zou zijn nu ik in een barak in het hoge noorden verbleef en dat ze me niet meer zouden kwellen in de isoleercel was laf en naïef', berichtte hij.

Ook Vladimir Kara-Moerza zit sinds aankomst in de strafkolonie afgelopen oktober onafgebroken in een isoleercel. Hij is met een veroordeling tot 25 jaar strafkolonie Ruslands langst gestrafte

Inmiddels zitten er meer politieke gevangenen vast dan in de nadagen van de Sovjet-Unie

politieke gevangene. Een dergelijke termijn voor een politieke gevangene is sinds het einde van de Stalin-tijd niet meer voorgekomen.

'Al die repressieve praktijken uit vroegere tijden worden onder Poetin met verhevigde kracht opnieuw ingezet', schrijft hij in zijn column in *The Washington Post*, want ook vanuit gevangenschap schrijft hij gewoon door over de parallelen tussen toen en nu. Hij brengt zijn journalistieke bijdragen in brieven en via zijn advocaten naar buiten. 'Een hele reeks nieuwe repressieve wetten criminaliseert alle kritiek op het regime, zeker als het om de oorlog tegen Oekraïne gaat. Politieke oppositie staat gelijk aan landverraad. Tegenstanders van het regime worden vermoord, vergiftigd en gevangengezet.'

Inmiddels zitten er meer politieke gevangenen vast dan in de nadagen van de Sovjet-Unie. De kampen komen rechtstreeks voort uit het oude Goelag-systeem: gevangenen wonen in dezelfde bakstenen barakken onder dezelfde primitieve omstandigheden. Tegenstanders van het regime en de oorlog vragen zich in ontsteltenis af: waar is het misgegaan? Waarom is Rusland niet in staat met dat verleden van repressie en staatsterreur af te rekenen?

Navalny schreef afgelopen najaar vanuit de isoleercel in een lang betoog dat Rusland zich de kans op een democratie heeft laten ontglippen tijdens de presidentsverkiezingen van 1996. Toen gooiden de democraten het op een akkoordje met de oligarchen om te verhinderen dat de communisten de verkiezingen zouden winnen. Grote groepen in binnen- en buitenland haalden opgelucht adem dat het communistische gevaar was afgewend, zonder erbij stil te staan dat daarmee democratische grondbeslissingen werden verkwaanseld.

Kara-Moerza legt op zijn beurt vanuit de cel de oorzaak eerder. In de jaren 1991 en 1992, zo zet hij in een essay voor *The Washington Post* uiteen, werd een voorstel gedaan om de KGB-archieven open te stellen en van staatswege onderzoek te doen naar misdaden van het sovjetregime, om zo 'een proces van morele zuivering van de maatschappij op gang te brengen'. Dat is niet gebeurd. Er kwam geen waarheids- of verzoeningscommissie. Medeplichtigen uit de sovjettijd kregen gewoon weer nieuwe baantjes in het nieuwe Rusland. Zo kon oud KGB-officier Vladimir Poetin, die in de jaren zeventig deelnam aan huiszoekingen en ondervragingen van dissidenten, in 1992 alweer aan de bak als rechterhand van de burgemeester van Sint-Petersburg, de liberale democraat Anatoli Sobtsjak.

'Als je het kwaad niet doorgrondt, veroordeelt en bestraft, keert het onherroepelijk terug – dat is precies wat we na het jaar 2000 in Rusland zagen', schreef hij onlangs in een brief aan de onafhankelijke Russische nieuwssite *Meduza*.

Hoe de herinnering aan het duistere verleden kan helpen bij het begrijpen van het heden en het denken over de toekomst, dat is waar Kara-Moerza zich in zijn journalistieke en politieke activiteiten mee bezighoudt. Hij is de fijnzinnige intellectueel die al meer dan een half leven onvermoeibaar ten strijde trekt tegen het systeem zoals dat onder Poetin is ontstaan. Hij is al op jonge leeftijd politiek actief. Als hij achttien is, strijdt hij aan de zijde van liberaal-democraat Boris Nemtsov, jarenlang geducht opponent van Poetin in de Doema. Kara-Moerza studeert in die tijd in Cambridge waar hij zich specialiseert in de geschiedenis van zowel Engeland als Rusland. Daar stelt hij zich ten doel eraan bij te dragen de democratie, zoals hij die in Engeland leert kennen, naar Rusland te brengen.

In 2003 dingt hij, 23 jaar oud, als jongste kandidaat ooit naar een zetel in de Doema. Hij moet het als gevolg van vuile politieke spelletjes uiteindelijk afleggen tegen een kandidaat van

Vladimir Kara-Moerza tijdens het uitspreken van zijn straf in de rechtbank in Moskou, april 2023

EPA/ANP

pro-Kremlin-partij Verenigd Rusland. In de jaren erop volgt het correspondentenschap, eerst in Londen, daarna in Washington. Tegelijk blijft hij zich in Rusland met politiek bezighouden. Zo stellen Nemtsov en Kara-Moerza samen met anderen een petitie op onder de noemer 'Poetin moet weg', met als boodschap dat een vrij Rusland pas mogelijk is na een vertrek van Vladimir Poetin en zijn trawanten.

Beiden staan ook aan de basis van de Magnitski-wetgeving, die in 2014 in de VS en Canada wordt aangenomen en erin voorziet sancties op te leggen aan individuele Russen uit de corrupte en criminele klik rondom het Kremlin. Daarmee laden ze de wraakzucht van Ruslands machtsstructuren op zich, wat ze duur moeten bekopen. Nemtsov wordt in 2015 doodgeschoten op de brug tegenover het Kremlin. Kara-Moerza wordt twee keer vergiftigd, in 2015 en 2017, door FSB-agenten, zoals later onderzoeksjournalisten van Bellingcat onomstotelijk vaststellen.

Kara-Moerza overleeft de vergiftigingen ternauwernood. Zijn gezondheid is onherstelbaar

aangetast. En nog wil hij van geen opgeven weten. Die onverschrokkenheid is wat hij deelt met zijn vermoorde 'vriend en leermeester'. 'Nemtsov leerde me dat je politiek kunt bedrijven zonder vuile handen te maken, wat je alleen kunt doen door zelf het goede voorbeeld te geven. Hij stond een politiek voor zoals de Tsjechische dissident en latere president Vaclav Havel dat deed, waarin de moraal leidend is', schrijft hij in *Novaja Gazeta*.

De maand na Ruslands invasie in Oekraïne is Vladimir Kara-Moerza nog bij zijn vrouw en drie kinderen die al langer in de VS verblijven. Zoals eerder Navalny vanuit Duitsland terugkeerde naar Moskou om direct op het vliegveld

'Het grootste plezier dat je de autoriteiten kunt doen is ermee stoppen en het land verlaten'

te worden ingerekend, aarzelt ook Kara-Moerza geen moment: hij moet in Rusland zijn om actie te ondernemen tegen de oorlog.

Zijn vrouw Jevgenia zegt hierover tegen *Novaja Gazeta*: 'We hebben het er al heel lang niet meer over of hij dergelijke risico's moet nemen. Al sinds zijn eerste vergiftiging in 2015 is duidelijk dat hem niet alleen gevangenisstraf dreigt. Hij moet vrezen voor zijn leven. Vladimir ging gewoon door met zijn activiteiten. Het grootste plezier dat je de autoriteiten kunt doen, zei hij, is ermee stoppen en het land verlaten. Daartoe is hij niet bereid.'

Twee weken na aankomst in Moskou, in april 2022, wordt hij op de parkeerplaats voor zijn flat gearresteerd. In afwachting van zijn proces zit hij in de Vodnik-gevangenis. De gevangenisdirecteur is Dmitri Komnov, die op de Magnitski-lijst van gesanctioneerde Russen staat. Hetzelfde geldt voor rechter Sergej Podoprigrorov die het vonnis uitspreekt. 'Die heeft een persoonlijke vete met me uit te vechten', schrijft Kara-Moerza hierover.

'Waarom kent mijn zoon geen angst?' schrijft

zijn moeder wanhopig in het Britse *Prospect Magazine*. Ze zag hem destijds na zijn eerste vergiftiging in coma in het ziekenhuis, 'wat ik geen moeder ter wereld wens mee te maken'. En nu gaat ze ervan uit dat ze 'het einde van zijn draconische gevangenisstraf niet meer zal meemaken'.

Ze zoekt het antwoord op haar vraag in de eigen familiegeschiedenis die, standaard in de voormalige Sovjet-Unie, wordt getekend door vervolgingen. Twee overgrootouders werden in de jaren dertig geëxecuteerd en Kara-Moerza's grootvader belandde in dezelfde tijd in de Goe-lag. Dit allemaal op grond van wetsartikel 58 waar hij nu zelf voor is veroordeeld: landverraad. 'De generaties voor ons hadden geen andere keus dan nageslacht te produceren dat bestand is tegen de klappen van de tijd', schrijft zijn moeder.

Zijn proces verloopt geheel volgens Stalins boekje, dat wil zeggen in het uiterste geheim achter gesloten deuren 'vanwege het staatsgevaarlijke karakter van de zaak', schrijft Kara-Moerza in zijn column. En de rechtbank werd voorgezeten door een drietal rechters, wat herinnert aan het beruchte systeem van de trojka's in de jaren dertig, waarin drie rechters anoniem op basis van volstrekte willekeur beslisten over leven en dood.

In de kleine twee jaar dat hij vastzit heeft hij geen bezoek van familie mogen ontvangen. Slechts enkele keren heeft hij vrouw en kinderen aan de telefoon kunnen spreken nadat hem aanvankelijk ook het recht op telefoneren was ontzegd. Hij is meer dan twintig kilo kwijtgeraakt. Gezien zijn hopeloze gezondheid na twee vergiftigingen staat volgens zijn advocaat zijn vonnis gelijk aan de doodstraf. Het is 'wraak voor het feit dat Kara-Moerza de twee vergiftigingen van de FSB overleefde', aldus Navalny.

Ze houden hem permanent in eenzame opsluiting. Hij heeft slechts anderhalf uur per dag beschikking over pen en papier om de vele brieven te beantwoorden en de juridische verweerschriften en zijn journalistieke bijdragen te schrijven. 'Een ongekende marteling voor iemand die schrijft.' De rest van de tijd zit of loopt hij in zijn lege cel. 'Boeken zijn mijn redding', schrijft hij in zijn brief aan *Meduza*.

'Blijf over hem schrijven', is de oproep van zijn vrouw. 'De enige manier van bescherming voor hem is als de wereld hoort over zijn lot.' Op alle mogelijke manieren wordt hij geïsoleerd, gebrand als de autoriteiten erop zijn hem het zwijgen op te leggen.

Maar hoe desastreuus de omstandigheden er ook voor hem uitzien, Vladimir Kara-Moerza toont zich vanuit gevangenschap strijdlustig en optimistisch en gaat waar mogelijk door met zijn boodschap de wereld in te brengen. Hij put uit de ervaringen van de dissidenten uit de sovjetijd. Want hij weet: ook zij voerden een kansloze strijd tegen een oppermachtig apparaat dat, zo leek het, nooit zou verdwijnen. Hij bezweert zijn angsten door te doen zoals oud-dissident Natan Sharansky deed, zo schrijft hij in zijn column. Die zat van 1977 tot en met 1986 in het kamp en haalde

elke avond een tekst uit Psalm 22 aan: 'Wees niet bang voor het kwaad.' Sharansky gaf zijn boek met kampervaringen die titel mee.

Onlangs zei Sharansky in een interview: 'Je moet jezelf inprenten dat jouw strijd impact heeft op het lot van miljoenen mensen, dat je het opneemt tegen een verdorven systeem, dat je je niet kunt veroorloven te zwichten.'

Hetzelfde benadrukt de legendarische oud-dissident Vladimir Boekovski. Hij zat in de jaren zestig en zeventig een kleine twaalf jaar gevangen in sovjetkampen en psychiatrische klinieken en beschrijft in zijn memoires de doorstane martelingen tijdens een hongerstaking. De kampleiding probeerde hem kunstmatig te voeden door hem op bed vast te binden en buisjes in zijn neusgaten te duwen, tot bloedens aan toe. En hij weet: het is zijn beulen er niet om te doen dat hij geheimen prijsgeeft of een bekentenis aflegt. Als hij zwicht, verliest hij zijn menselijke waardigheid. En als hij standhoudt, dan is de beul zijn eigenwaarde kwijt. Het is een strijd van wilskracht.

'Was het zo dat we op een overwinning rekenen?' schrijft Boekovski. 'Nee, we vervulden gewoon onze plicht. Vervloekt is het land waar simpele eerlijkheid in het gunstige geval doorgaat voor heldendaad en in het ongunstige geval voor psychische aandoening.' De leus van de dissidenten was: doe wat je moet doen en kijk wat ervan komt. Ook in die woorden is de moraal leidend.

'In ruil voor een hogere levensstandaard hebben we democratische principes prijsgegeven'

Door het betonen van dergelijke moed en de bereidheid persoonlijk offers te brengen voor het niet aflatende verzet tegen het regime verwierven de dissidenten van weleer gezag onder de bevolking. Ze waren het geweten van de samenleving die al lang was opgehouden in het communistische systeem te geloven.

De dissidenten in de kampen hielden stand, het communistisch systeem ging ten onder. Maar Rusland rekende niet af met dat verleden en bleef de trauma's doorgeven, generatie op generatie. Er kwam geen Russische Vaclav Havel als moreel ijkpunt. Er werd van staatswege geen onderzoek ingesteld naar de misdaden begaan uit naam van het communisme. Er kwam geen tribunaal waar daders werden berecht. 'Laat je niet misleiden: de draak is nog niet dood', waarschuwde Boekovski in 1992. 'Het is als met een gewond dier: als je het niet doodt, stort het zich op je.'

Het zijn voorspellende woorden. Neem generaal Sergej Soerovikin, de militaire bevelhebber die in augustus 1991 erop uitgestuurd was om het straatverzet tegen de coupleggers neer te slaan en

zijn manschappen opdroeg op demonstranten te schieten. Nu leidt hij vanuit het militaire hoofdkwartier in de Zuid-Russische stad Rostov de troepen die dood en verderf zaaien in Oekraïne.

De Russische samenleving, stelt Kara-Moerza, heeft laten gebeuren dat Poetin ongelimiteerd de macht naar zich toe trok, wat uiteindelijk tot de oorlog met Oekraïne heeft geleid. 'Het was pijnlijk om te zien met welk gemak het overgrote deel van de Russische samenleving de ontmanteling van de verworven vrijheden uit de jaren negentig accepteerde', schrijft hij in *The Washington Post*. 'In ruil voor een hogere levensstandaard hebben we democratische principes prijsgegeven.'

En het Westen heeft wat hem betreft net zo goed schuld. Het had te weinig kritiek op de groeiende repressie in Rusland en ging te vaak met Poetin in zee. 'Daarmee negeerde het twee essentiële lessen van de geschiedenis: in Rusland leidt binnenlandse repressie automatisch tot buitenlandse agressie. En een verzoenende houding jegens een agressor leidt onvermijdelijk tot oorlog.'

Kara-Moerza en Nemtsov hebben bij de presidentsverkiezingen van 2008 nog geprobeerd om Vladimir Boekovski als kandidaat naar voren te schuiven, zo hevig was in hun ogen de behoefte aan een Russisch antwoord op Havel. Maar ook deze keer kwam die er niet. Het paspoort van Boekovski, die op dat moment al heel lang in Engeland woonde, was verlopen en op de ambassade weigerden ze hem een nieuwe te geven, zodat hij zich niet eens kon inschrijven.

'De negentiende-eeuwse Russische historicus Vasily Kljoetsjevski zei al dat de geschiedenis je uiteindelijk niets te leren heeft. Ze straft je alleen voor die niet-geleerde lessen', noteert Kara-Moerza droogjes in een brief aan *Novaja Gazeta*. 'Op dat punt zijn we nu weer aanbeland.'

Zelf gelooft hij wel degelijk in de lessen van Ruslands geschiedenis. Hij beschrijft hoe tijdens de talloze zittingen van zijn proces geen rechter of openbaar aanklager hem ook maar een moment in de ogen keek. Het doet hem elke keer beseffen: niemand kent de namen van de rechters en openbaar aanklagers uit de Sovjet-Unie, terwijl veroordeelde dissidenten onder Boris Jeltsin stuk voor stuk gerehabiliteerd zijn. Er zijn straten naar Solzjenitsyn vernoemd en zijn boeken worden gelezen, net als de boeken van Sharanski en Boekovski.

'Politieke veranderingen in Rusland komen altijd abrupt en onverwacht', schrijft Vladimir Kara-Moerza. 'Ook nu zullen die komen. Niemand weet wanneer en onder welke omstandigheden. Maar de keten van gebeurtenissen die tot deze veranderingen leidt, is al in gang gezet door het regime zelf in februari 2022. Het is slechts een kwestie van tijd.'

Keer op keer herhaalt hij vanuit zijn cel deze boodschap. Daarbij haalt hij een andere bekende leus van de dissidenten uit de jaren tachtig aan: 'De duisternis is op zijn donkerst vlak voor zonsopgang.' ■